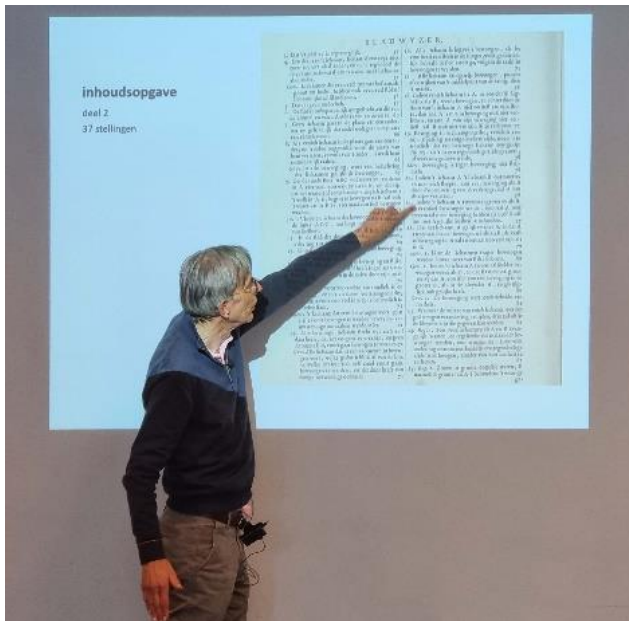

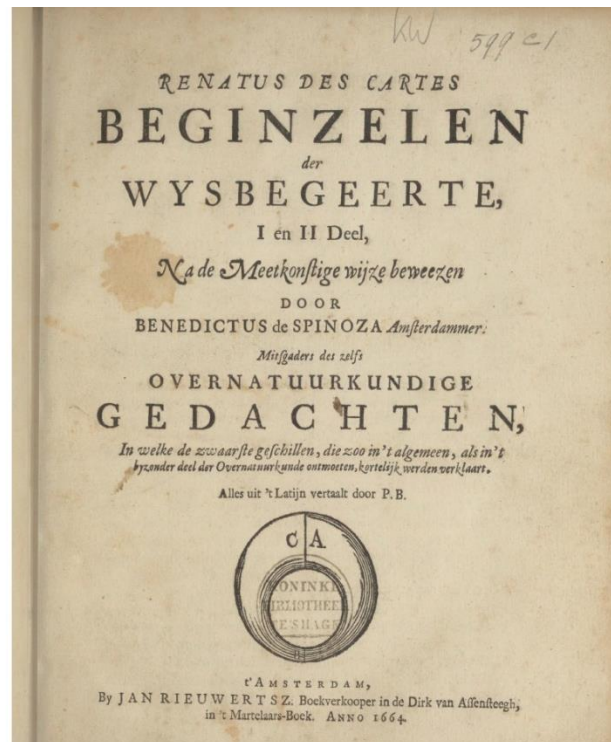
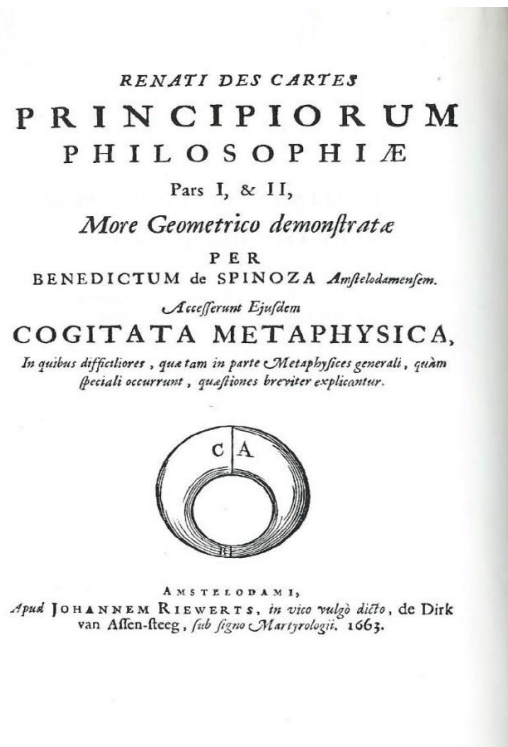
Commentaar op de Beginselen van de Wijsbegeerte van Descartes en de *Cogitata Metaphysica*

Spinoza's eerste voltooide geschrift

Prof. Henri Krop belichtte in drie middagen in het voorjaar van 2023 het eerste werk van Spinoza: Commentaar op de Beginselen van de Wijsbegeerte van Descartes (***Principia Philosophiae Cartesianae, PPC***) en de Metafysische gedachten (***Cogitata Metaphysica, CM***).

1. Inleiding PPC

Links de Latijnse titelpagina uit 1663, rechts de Nederlandse uit 1664

Spinoza schreef dit werk in Rijnsburg. Hij schreef het voor een student die een medehuuder was in het tegenwoordige Spinozahuis, Johannes Casearius. In 1663 werd de tekst uitgegeven in het Latijn. Toen het werk in 1663 verscheen was Spinoza inmiddels verhuisd naar Voorburg. In 1664 volgde een Nederlandse uitgave, in een vertaling van zijn vriend Pieter Balling, het werd pas weer in modern Nederlands vertaald door Akkerman (1982). Het is het enige werk dat bij zijn leven onder Spinoza's eigen naam werd gepubliceerd.

V.w.b. de voorpagina van de Nederlandse uitgave uit 1664:

De voorpagina bevat al belangrijke informatie over het commentaar van Spinoza op de gedachten van Descartes.

- De beginselen der wijsbegeerte: streven naar wijsheid; volgens Descartes gaat het om een perfecte kennis van alle dingen die afgeleid is uit de kennis van de eerste oorzaken en daardoor de complete wetenschap. Het gaat om 17e -eeuwse natuurkunde (in de 17^e eeuw is filosofie nog hetzelfde als wetenschap). Dat geldt ook voor Spinoza.
V.w.b. de eerste oorzaken: zowel voor Descartes als Spinoza is dat God, dat wil zeggen een eeuwig werkende natuurkracht.
- Wat zijn beginselen? Het zijn oorzaken, grondbegrippen die nodig zijn om natuurwetenschappen te bestuderen. Vergelijk ook met Aristoteles. Begrip van oorzaak, beweging, tijd, ruimte, hoeveelheid etc. Spinoza heeft zelf nooit een boek of overzicht over de natuurwetenschap geschreven. Dit i.t.t. andere filosofen van zijn tijd zoals Descartes, Hobbes, Leibniz en Newton. Dit werk is het enige waar Spinoza zich bezig houdt met natuurwetenschap.
- Op meetkundige wijze bewezen, d.w.z. volgens de Euclidische meetkunde. De *Principia* van Descartes zelf was niet op de meetkundige methode geschreven.
- Door Benedictus de Spinoza, Amsterdammer; het enige werk onder zijn eigen naam uitgegeven, overige werken zijn ofwel postuum of verschenen onder een valse naam.

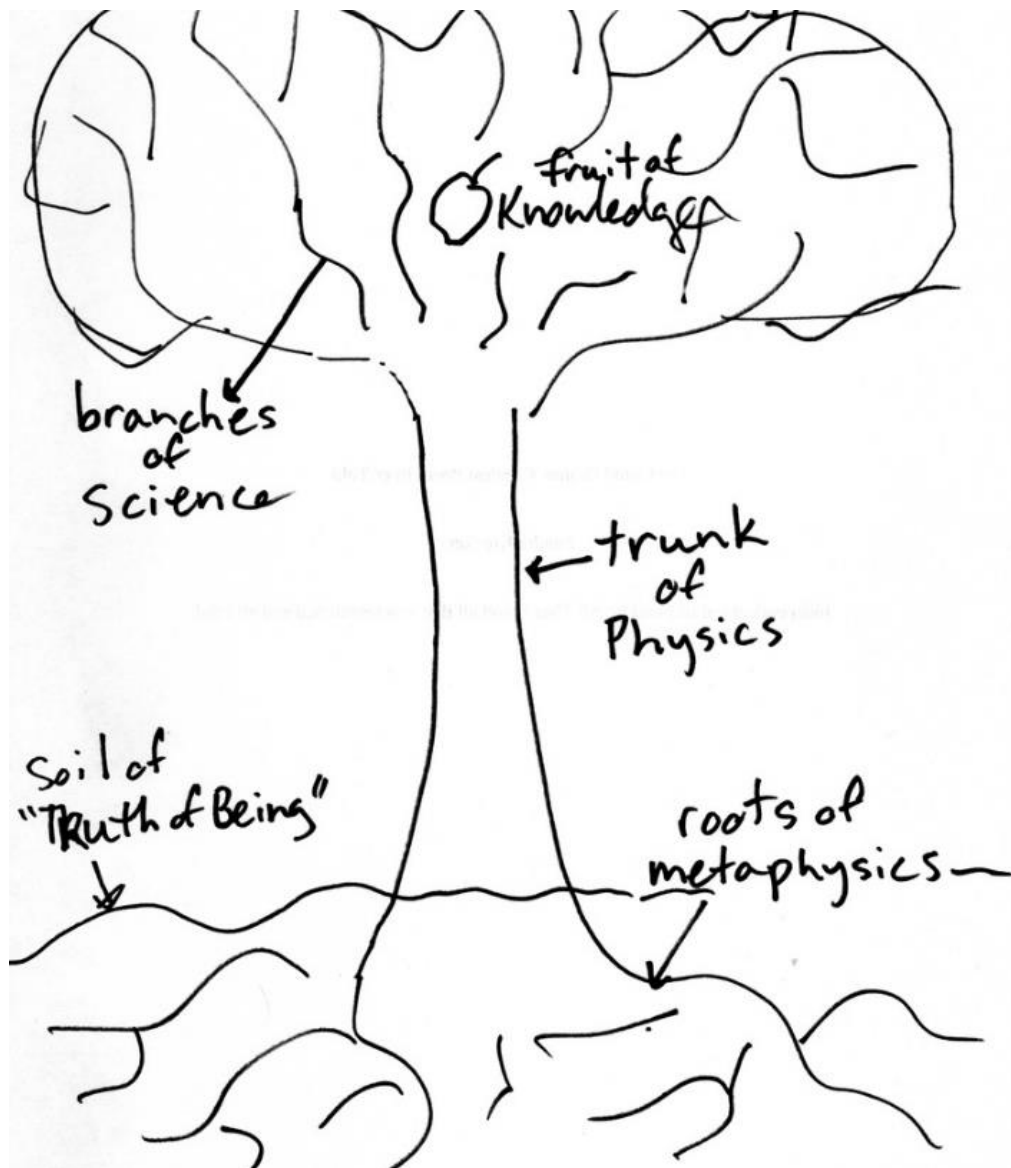
- Filosofie is van maatschappelijk belang; theologen en alle studenten moesten vertrouwd zijn met de filosofie. Vrijheid van filosofie is wel altijd gebonden aan de geldende opvattingen (de leer van de staatskerk, beginselen van Aristoteles). In 1656 verboden de Staten van Holland dan ook het doceren van de filosofie van Descartes.
- Overnatuurkundige gedachten: metafysica. Dit begrip komt in de *Ethica* en andere latere werken niet voor. Voor Spinoza is er geen andere werkelijkheid dan de natuur en die wordt bestudeerd in de fysica.
- Het werk wordt vertaald uit het latijn in 1664, een jaar na de oorspronkelijk editie door Pieter Balling (PB). Alles wat Spinoza schreef werd besproken in zijn “kring”, waar PB ook toe behoorde. Zij kenden over het algemeen geen latijn. Ze waren gewend als autonome groep op te treden, dat wil zeggen zonder een leraar.
- Dan is er een tekeningetje. Dat stelt een buis voor, rondgebogen tot een cirkel en aan de onderkant van de tekening 4 keer zo smal als daarboven. Het wil aangeven dat het water in het smalle deel 4 keer zo snel stroomt als daarboven. Zo maakte men de nieuwe natuurwetenschap aanschouwelijk. Verder geen diepere betekenis achter zoeken.
- De nieuwe filosofie van Descartes bracht volgens Spinoza uitkomst omdat deze een einde maakte aan de “zwaarste geschillen” waarover al eeuwen vruchteloos werd gestreden. Vandaar dat op de voorpagina ook staat:
“In welke de zwaarste geschillen die zoo in ‘t algemeen als in het byzonder deel der overnatuurkunde ontmoeten, kortelijk worden verklaart”
- Uitgever Johannes Riewertsz, de vaste uitgever van Spinoza.

2. Belang van de *PPC*

Het belang van de *PPC* is:

- a) Biografisch: (aanbod leerstoel Heidelberg, zie brief 47 van februari 1673). Naar aanleiding van dit boek kreeg Spinoza het aanbod voor de leerstoel. Hij weigerde dat aanbod.
- b) Inzicht in de ontwikkelingsgang van Spinoza. Bijvoorbeeld waarom Spinoza afstand heeft genomen van de metafysica (of “Overnatuur” zoals dat in die tijd wel genoemd werd).
- c) Inzicht in de omgang met vrienden (brief 12a). Bespreking in de kring der collegianten en vertrouwen aan Lodewijk Meyer voor de uitgifte van het boek.
- d) Historisch: Spinoza's receptie van Descartes en scholastiek.
- e) Pedagogisch: wat kunnen wij eruit leren? We zien hoe Spinoza zijn filosofie door de bril van Descartes uitlegt aan een student theologie (zijn huisgenoot Casarius). Hij is begonnen met deel 2 van Descartes' *Principia* uit te leggen, dat gaat over beweging en zijn wetten. Als je dat begrijpt dan kan je alle verschijnselen in de natuur begrijpen.

Spinoza heeft afscheid genomen van de metafysica omdat het voor hem geen betekenis heeft. Bij de uitgifte van *PPC* geeft Spinoza carte blanche aan zijn vriend Lodewijk Meyer. Hij vraagt hem ook het latijn bij te schaven en een voorwoord toe te voegen. Hij had een zeer goede relatie met Meyer, hij noemde hem (in brief 15) “amice suavissime”, allerliefste vriend.

3. De *Principia* van Descartes

De *Principia* van Descartes was een zeer bekend werk dat in de 17^e eeuw regelmatig werd heruitgegeven en vormde de basis van het filosofie onderwijs, zoals Aristoteles dat eeuwen ervoor had gedaan.

De hele werkelijkheid wordt beschreven als een boom. De wortels worden bestudeerd in de metafysica (deel 1 van de *Principia*), de stam is de fysica (deel 2: de wetten van de beweging), de takken en bladeren (deel 3: het zichtbare deel van het universum, kennis en wetenschap). De aardse wereld wordt besproken in deel 4 en bijvoorbeeld ook menselijke waarneming en voortplanting.

Henri legt uit dat je kijkend naar de uitgebreide inhoudsopgave van de *Principia* van Descartes aan de hand van de hoofdstukken het hele betoog al kan volgen. Dat was gebruikelijk in de 17^e eeuw.

PHILOSOPHIÆ.

PARS PRIMÆ.

De principiis cognitionis humanæ.

1. **V**eritatem inquirenti, semel in vita de omnibus, quantum fieri potest, esse dubitandum. Pag. 1
2. Dubia, etiam pro falsis habenda. ibid.
3. Hanc interijm dubitationem ad usum vita non esse referendam. ibid.
4. Cur possimus dubitare de rebus sensibilibus. ibid.
5. Cur etiam de Mathematicis demonstrationibus. ibid.
6. Nos habere liberum arbitrium, ad cohibendum assensum in dubiis, sicque ad errorem vitandum. 2
7. Non posse à nobis dubitari, quin existamus dum dubitamus; ac quo hoc esse primum ordine quod philosophando cognovimus. ibid.
8. Distinctionem inter animam & corpus, sive inter rem cogitantem & corpoream hinc agnosci. ibid.
9. Quid sit cogitatio. ibid.
10. Qua simplicissima sunt & per se nota, definitionibus Logicis obscuriora reddi; & talia inter cognitiones studio acquisitas non esse numeranda. 3
11. Quomodo mens nostra notior sit quam corpus. ibid.
12. Cur non omnibus aque innotescat. ibid.
13. Quo sensu reliquarum rerum cognitio à Dei cognitione dependeat. ibid.
14. Ex eo quod existentia necessaria in nostro à Deo conceptu contineatur, recte concludi, Deum existere. 4
15. Non eodem modo in aliarum rerum conceptibus existentiam necessariam, sed contingentem dumtaxat contineri. ibid.
16. Prajudicia impedire, quo minus ista necessitas existentia Dei ab omnibus clare cognoscatur. ibid.
17. Quo cuiusque ex nostris ideis objectiva perfectio major est, eo ejus causam esse debere majorem. 5
18. Hinc rursus concludi, Deum existere. ibid.
19. Esti Dei naturam non comprehendamus, ejus tamen perfectiones omni alia re clarius à nobis cognosci. ibid.
20. Nos non à nobis ipsis, sed à Deo factos, eumque proxime existere. 6
21. Existentia nostra durationem sufficere ad existentiam Dei demonstrandam. ibid.
22. Ex nostro modo existentiam Dei cognoscendi, omnia ejus attributa naturali ingenii vi cognoscibilia simul cognosci. ibid.
23. Deum non esse corporeum, nec sentire ut nos, nec velle malitiam peccati. ibid.
24. A Dei cognitione ad creaturarum cognitionem perveniri, recordando eum esse infinitum, & nos finitos. 7
25. Credenda esse omnia qua à Deo revelata sunt, quamvis captum nostrum excedant. ibid.
26. Nunquam disputandum esse de infinito; sed tantum ea in quibus nullos fines advertimus, qualia sunt extensio mundi, divisibilitas partium materia, numerus stella-

a) Deel 1 Principia: De beginselen van de menselijke kennis.

Het begint met het twijfel-experiment. De waarde die daaruit overblijft is het *cogito*. Vanuit het *cogito* kun je al het denken afleiden. Zoniet vanuit het lichaam. Lichaam en geest zijn bij Descartes daarom twee substanties. Bij Spinoza zijn beide één, omdat denken en materie van elkaar afhankelijk zijn. Zowel Descartes als Spinoza geven aan dat we voor de kennis van alles terug moeten naar de oorzaak van alles, i.e. God.

Als we naar de *Ethica* van Spinoza kijken dan zien we dat weer terugkomen. Het eerste deel gaat over God: "De Deo".

Dus zowel Descartes als Spinoza dachten: als je de werkelijkheid wilt begrijpen dan moeten we terug naar de grondslag van die werkelijkheid en dat is God.

PRINCIPIORUM
PHILOSOPHIÆ

Pars Secunda.

De Principiis rerum materialium.

1. **Q**uibus rationibus rerum materialium existentia certo cognoscatur. 24
2. Quibus etiam cognoscatur, corpus humanum menti esse recte conjunctum. ibid.
3. Sensuum perceptiones, non quid revera sit in rebus; sed quid humano composito proficit vel obsit, docere. 25
4. Naturam corporis non in pondere, duritie, colore, aut similibus; sed in solâ extensione, consistere. ibid.
5. Prajudicia de rarefactione, & de vacuo, hanc corporis naturam obscuriorem facere. ibid.
6. Quomodo fiat rarefactio. 26
7. Eam non posse ullo alio modo intelligibili explicari. ibid.
8. Quantitatem & numerum differre tantum ratione à re quanta & numerata. ibid.
9. Substantiam corpoream, cum à quantitate sua distinguitur, confuse concipi tantquam incorpoream. 27
10. Quid sit spatium, sive locus internus. ibid.
11. Quomodo in re non differat à substantia corporea. ibid.
12. Quomodo ab eadem differat in modo, quo concipitur. 28
13. Quid sit locus externus. ibid.
14. In quo differant locus & spatium. 29
15. Quomodo locus externus pro superficie corporis ambientis recte sumatur. ibid.
16. Repugnare ut detur vacuum, sive in quo nulla plane sit res. ibid.
17. Vacuum ex vulgi usu non excludere omne corpus. 30
18. Quo-

b) Deel 2 Principia

De beginselen van de materiële dingen (de lichamelijke dingen zijn niet, zoals de zintuigen ze tonen)

Het belangrijkste, zowel bij Descartes als Spinoza zijn de drie wetten van beweging: conatus, beweging gaat in een rechte lijn tenzij er botsingen zijn en de constante hoeveelheid beweging in universum. Aan de hand van deze regels kun je alle bewegingen begrijpen (vergelijkbaar met latere dynamica).

Huygens vond overigens dat die bewegingswetten niet klopten. Desondanks is het idee dat de bewegingswetten een uitgangspunt voor de natuurwetenschap zijn een basisgedachte gebleken die ook na Descartes werd gehanteerd want op grond van die wetten kan je dingen ook voorspellen.

- causam eius formarum diversitatem pendere à motu. ibid.
 24 Quid sit motus juxta vulgarem sensum. ibid.
 25 Quid sit motus proprie sumtus. 37
 26 Non plus actionis requiri ad motum, quam ad quietem. ibid.
 27 Motum & quietem esse tantum diversos modos corporis moti. 38
 28 Motum proprie sumtum non referri, nisi ad corpora contigua ejus quod movetur. ibid.
 29 Nec referri, nisi ad ea corpora contigua, quæ tanquam quiescentia spectantur. ibid.
 30 Cur ex duobus corporibus contiguis quæ separantur ab invicem, unum potius quam aliud moveri dicatur. 39
 31 Quomodo in eodem corpore innumeri diversi motus esse possint. ibid.
 32 Quomodo etiam motus proprie sumtus, qui in quoque corpore unicus est, pro pluribus sumi possit. 40
 33 Quomodo in omni motu integer circulus corporum simul moveatur. ibid.
 34 Hinc sequi divisionem materiæ in particulas revera indefinitas, quamvis eæ nobis sint incomprehensibiles. 41, 42
 35 Quomodo fiat ista divisio; & quod non sit dubitandum quin fiat, etsi non comprehendatur. ibid.
 36 Deum esse primariam motus causam: & eandem semper motus quantitatatem in universo conservare. ibid.
 37 Prima lex naturæ: quod unaqueque res, quantum in se est, semper in eodem statu perseveret; sicque quod semel movetur, semper moveri pergat. 43, 44
 38 De motu projectorum. ibid.
 39 Altera lex naturæ: quod omnis motus ex se ipso fit rectus; & ideo quæ circulariter moventur, tendere semper, ut recedant à centro circuli quem describunt. ibid. 45
 40 Tertia Lex: quod unum corpus alteri fortiori occurrendo, nihil amittat de suo motu, occurrendo vero minus fortis, tantum amittere, quantum in illud transfert. ibid. 46
 41 Probatio prioris partis hujus regulæ. ibid.
 42 Probatio posterioris partis. ibid.
 43 In quo consistat vis cuiusque corporis ad agendum vel resistendum. 47
 44 Motum non esse motui contrarium, sed quieti; & determinationem in unam partem determinationi in partem oppositam. ibid.
 45 Quomodo possit determinari, quantum cuiusque corporis motus mutetur propter aliorum corporum occursum; idque per regulas sequentes. ibid.
 46 Prima. ibid.
 47 Secunda. 48
 48 Tertia. ibid.
 49 Quarta. ibid.
 50 Quinta. ibid.
 51 Sexta. 49
 52 Septima. ibid.
 53 Harum regularum usum esse difficilem, propterea quod unumquodque corpus à multis simul tangatur. ibid.
 54 Quæ sint corpora dura, quæ fluida. ibid. 50
 55 Durorum partes nullo alio glutino simul jungi, quam earum quiete. ibid.
 56 Fluidorum particulas æquali vi versus omnes partes moveri; Et corpus durum in fluido existens, à minima vi posse determinari ad motum. ibid.
 57 Ejusdem rei demonstratio. 52
 58 Si quæ fluidi particule tardius moveantur, quam corpus durum in eo existens, illud hæc in parte fluidi rationem non habere. 53
 59 Corpus durum, ab alio duro impulsu, non omnem suum motum ab eo mutuari, sed partem etiam à fluido circumjacente. ibid.
 60 Non posse tamen ab isto fluido majorem celeritatem acquirere, quam habeat à duro, à quo impulsu est. ibid. 54
 61 Cum corpus fluidum totum simul versus

Vervolg:

De wetten van de beweging:
 conatus, rechte lijn,
 constante hoeveelheid beweging in universum.
 wetten van de natuur,
 regels bij botsingen

c) Deel 3 Principia

De zichtbare wereld: de bewegingen van de hemellichamen

d) Deel 4 Principia

De aarde: mineralen, planten en dieren.

4. PPC, de weergave van Descartes' *Principia* door Spinoza

Indeling van de *PPC*

1. voorrede aan de lezer door Lodewijk Meyer
2. Inleiding
3. commentaar op deel 1 van de *Principia*
4. commentaar op deel 2 van de *Principia*
5. nauwelijks commentaar op deel 3 en geen op deel 4 van de *Principia*
6. *Cogitata metaphysica*
  - algemene metafysica
  - bijzondere metafysica

Voorrede van Lodewijk Meyer

Lodewijk Meijer - zowel de spelling Meyer als Meijer komt voor - was arts, vertaler en toneelschrijver. Een groot latinist en schrijver van de Wijsbegeerte als de uitlegster van de Heilige Schrift. Ook uitgegeven bij Rieuwertsz en vaak gedrukt in één band met Spinoza's TTP.

In de voorrede besteedt hij aandacht aan

- a) Belang van meetkundige methode om tot inzicht te komen, ook buiten de wiskunde.
- b) Beklagenswaardige staat van de filosofie tot Descartes.
- c) Verschil tussen Spinoza en Descartes:
  - geen vrije wil (S);
  - de menselijke geest geen denkende substantie (S: onderdeel van god) en niets gaat het menselijke bevattingsvermogen te boven (S).
  - Spinoza is een rationalist in de zin dat volgens hem alles in principe te verklaren is. Buiten dat wat de menselijke rede kan verklaren is er alleen maar vooroordeel en bijgeloof.

Inleiding

In de Inleiding van deel 1 van de *PPC* besteedt Spinoza (in navolging van Descartes) aandacht aan de wijze waarop we moeten filosoferen:

1. alle vooroordelen af te leggen
2. de fundamente te vinden waarop alles zou moeten worden opgebouwd
3. de oorzaak van de dwaling te ontdekken
4. alles helder en onderscheidend te begrijpen

Deel 1 van de *PPC*

In de inhoudsopgave van deel 1 van de *PPC* zien we dat er 21 stellingen zijn opgenomen.

D E E L I.

1. <i>Voors.</i> Van geen zaak, zoo lang wy, van datwe wezenlijk zijn, onbewust blijven, kunnen wy volstrektelijk zeker zijn. 15	maar in 't regendeel, Ghodt is oorzaak der dia gen ook na hun wezendheit. 36
2. <i>Ik ben</i> moet door zich zelf bekend zijn. 15	<i>Gez.</i> Ghodt gevoelt, noch verstaat eigentlijk meer. 37
3. <i>Ik voor</i> zoo veel ik een zaak besnede van lie- chaam <i>Ben</i> , is niet het eerst, noch door zich zelf bekende. 15	<i>Gez.</i> Ghodt is in oorzaaklijkheit eerder als de wezendheit en wezenlijkheit der dingen. 37
4. <i>Ik ben</i> en kan het eerst bekende niet zijn als voor zoo veel wy denken. 16	13. Ghodt is ten opperste waarschijnlijk, en al heel geen bedrieger. 37
<i>Gez.</i> de ziel is bekender als 't lichaam. 16	14. Al wat wy klaar en onderscheidelijk begrijpen, is waar. 38
5. Ghodts wezendlijkheit wort uit aanmerking alleen van zijn natuur gekent. 23	15. Dooling is niet iets stellig. 39
6. Dat uit alleen, dat Ghodts denkbeelde in ons zy, wort zijn wezendlijkheit van afseren bewe- zen. 24	16. Ghodt is onlichaamlijk. 43
7. De wezendlijkheit Ghodts wort ook bewezen hier uit, dat wy, hebbende zijn denkbeelde, we- zenlijk zijn. 26	17. Ghodt is 't alderereenoudicht wezend. 44
<i>Inzet.</i> 7. Hoe de zaak in zijn natuur volmaakter is, hoeze meer en bet nootzaaklijker wezend- lijkheit inwikkelt, en in 't regendeel, hoe de zaak in zijn natuur meer en bet nootzaaklijker wezendlijkheit inwikkelt, hoeze volmaakter is. 30	<i>Gez.</i> Ghodts verstant, wil, of besluit en macht wort niet onderscheide van zijn wezendheit, als door Redden. 44
<i>Gez.</i> Al wat nootzakelijke wezendlijkheit in- wikkelt, is Ghodt. 31	18. Ghodt is onveranderlijk. 44
<i>Inzet.</i> 2. Die macht heeft zich te behouden, des zelfs natuur wikkelt nootzakelijke wezendlijk- heit in. 31	19. Ghodt is ewich. 45
<i>Gez.</i> Ghodt kan alles wat wy klaarlijk begrijpen, doen zoo als wy 't begrijpen. 32	20. Ghodt heeft alle dingen van ewicheit voort- schikt. 45
8. Ziel en lichaam werden zaaklijk onderschei- den. 33	<i>Gez.</i> Ghodt is ten opperste bestendich in zijn werken. 49
9. Ghodt is ten opperste verstaande. 33	21. d'Uygefrekte zelfstandicheit in lang, breed, en diep, is wazlijk wezendlijk: en wy zijn met een deel des zelfs vereenicht. 49
10. Al wat van volmaaktheit in Ghodt bevonden wert, is van Ghodt. 34	D E E L II.
11. Daar is maar een Ghodt. 35	<i>Inzet.</i> 1. Al wat uitstrekking is of ruymte, al- dar is nootzakelijk zelfstandicheit. 54
12. Alles wat wezendlijk is, wort alleen door Ghodts kraft onderhouden. 36	<i>Inzet.</i> 2. Verdunning en verdikking werden van ons klaar en onderscheidelijk begrepen, schoon wy niet toefaan, dat de lichamen in de verdunning meer ruymte, als in de verdikking bestaan. 54
<i>Gez.</i> 1. Ghodt is Schepper van alle dingen. 36	<i>Voors.</i> Schoon de hardicheit, swaarte en dan- dere groeuge lichamen werden, van eenich lichaam in weden afgescheiden, de natuur van 't li- chaam zal niet te min geheel overblijven. 55
<i>Gez.</i> 2. Uit zich hebben de dingen geen we- zendheit die oorzaak zy van Ghodts kennis,)	2. De natuur van 't lichaam, of stof, bestaat in uit- strekking alleen. 56
	<i>Gez.</i> Ruimte en lichaam verschillen niet zaak- lijk. 56

3. Dat 't

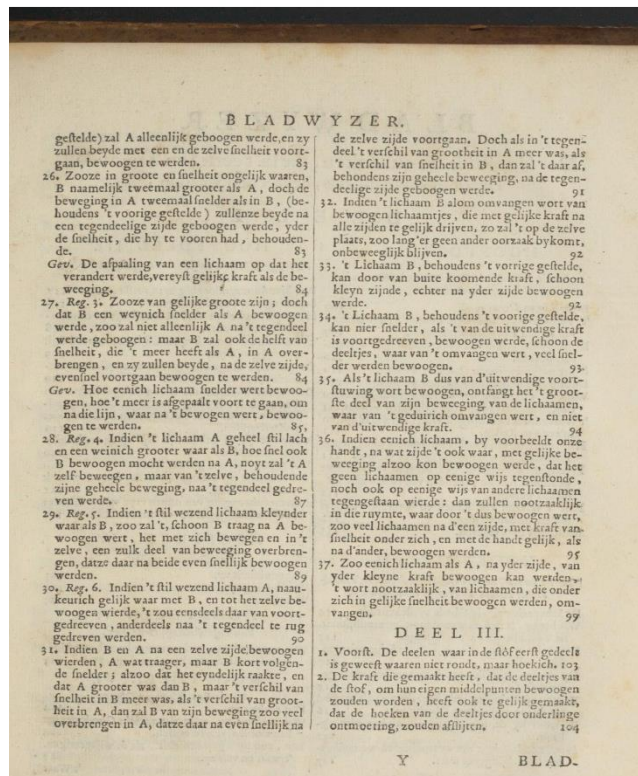
O.a. het ik moet door zich zelf bekend zijn. Daarin vind je het *cogito* weer terug. En daarna allemaal stellingen over God. Dus ook in dit commentaar op de *Principia* staat het denken over God centraal.

B L A D W Y Z E R.

3. Dat 't ydel zy is regeneuglijk. 57	16. Alle lichaam kringwys bewoogen, als by voorbeelt een steen in de sling, wort geduurich- lijk bepaalt dat 't voortga, volgens de raaklijn bewoogen te werden. 73
4. Een deel van 't lichaam, befaat d'een reys niet meer ruymte als d'ander, en in 't regendeel de selve ruimte, bevat d'een reis niet meer lichaams als d'ander. 57	17. Alle lichaam kringwys bewoogen, poecht af te wijzen van 't middelpunt van de kring, dien 't maakt. 76
<i>Gez.</i> Lichamen die even veel ruymte befaan als ghout en lucht, hebben ook even veel stof of lichaamlijke zelfstandicheit. 58	18. Indien eenich lichaam als A, na eenich stil lig- haam als B, werde bewoogen, en echter door de float van 't lichaam A niet verliest van zijn stil- te, dan zal A van zijn beweging ook niet ver- liezen, en zoo A van zijn beweging niet ver- liest, zal B ook niet van zijn stilte verliezen. 77
5. Daar is geen ondeelich. 59	19. Beweging in zich aangemerkt, verfehilt van zijn afpaaling na enige zekere zijde, noch 't is noodich dat een bewooge lichaam eenige tijt stil zy, als 't na een regeneugdelige zijde gevoert, of weert om gedreve werde. 78
6. De stof is onbepaaldelijk uygefrekt, en die van de Hemel en van d'Aarde is een en de zelve. 60	<i>Gez.</i> Beweging is tegen beweging niet strij- dich. 78
7. Geen lichaam gaat in de plaats van een ander, ten zy gelijkelyk dat ander ook ga in de plaats van eenich ander. 66	20. Indien 't lichaam A 't lichaam B ontmoette, en met zich liepte, zoo veel beweging als B door d'ontmoeting van A verkrigt, zal A van de zijne verliezen. 78
8. Als eenich lichaam in de plaats gaat van een an- der, op 't zelve oogenblik wort de plaats van hem verlaten, vervult van 't ander, 't welk hem onmiddelyk taakte. 66	21. Indien 't lichaam A tweemaal groter zy als B, en evenveel bewoogen werde, zoo zal A ook tweemaal meer beweging hebben als B, of kraft om met A gelijke snelheit te behouden. 77
<i>Gez.</i> In alle beweging, wort een heele kring der lichamen gelijkelyk bewoogen. 67	22. Dat het lichaam A gelijk zy met B, en dat A tweemaal snelder bewoogen werde als B, de kraft of beweging in A zal tweemaal zoo veel zijn als in B. 79
9. Dat de ronde Buis ABC vol water zy, en datze in A viermaal zoo wijt zy als in B; op die tijt dat het waent (of eenich ander vloeyich lichaam) 't welk in A, is begint te bewegen na B, zal ook 't water dat in B is, viermaal zoo snel bewoogen werden. 68	<i>Gez.</i> 1. Hoe de lichamen trager bewoogen werden, hoeze meer van stilte hebben. 80
10. 't Vloeyich lichaam dat bewoogen wort door de Buys A B C, ontfaugt onbepaalde trappen van snelheit. 69	<i>Gez.</i> 2. Indien 't lichaam A tweemaal snelder be- woogen werde als B, en dat B tweemaal groo- ter zy dan A, zoo tiller zoo veel beweging in de groter B, als in de kleynder A, en geroeg- lijk ook gelijke kraft. 80
11. In de stof, die door de Buys A B C vloeyt, is deelting tot in onbepaalde deelen. 69	<i>Gez.</i> 3. De beweging wert onderscheide van snelheit. 82
12. Ghodt is voornamte oorzaak van de beweging. 70	23. Wanneer de wijzen van enich lichaam, werden godwoogen verandering te lijden, dezze zal altyt de kleynste zijn die gegeven kan werden. 82
13. Dezelve hoop oudheit van beweging en stilte, die Ghodt eenmaal de stof heeft ingedrukt, on- derhouyt hy als noch in de zelve door zijn me- werking. 70	24. <i>Reg.</i> 1. Soo twee lichamen als A en B even- gelijk waaren, en regelrecht tot malkander be- woogen werden, zoo worden zy, alize zich onderling ontmoeten, beidena een tegeneuglige zijde wechboogen, zonder van hun snelheit te verliezen. 82
14. Yder zaak voor zoo veelze eenvoudig is en ongedeelt, en in zich alleen wort aangemerkt, blijft altyt voor zoo veel in zich is, bestendich in een zelve staat. 71	25. <i>Reg.</i> 2. Zooze in groote ongelijk waaren, B naamclijk grooter als A (behoudens 't voorige ge-
<i>Gez.</i> 't Lichaam dat eens bewoogen wort, gaat altyt voort bewoogen te werden, ten zy het van uytwendige oorzaken werde belet. 71	
15. Alle bewooge lichaam sterkt uyt zich zelf daarheen, dat het volgens een rechte, en geen kromme lijn, voort gaat bewoogen te werden. 72	
<i>Gez.</i> Alle lichaam dat na een kromme lijn bewo- ogen wert, wijkt goddurichlijk af van de lijn, na welke het uyt zich zelf zoud voort gaan, bewoogen te werden, en dat door kraft van eenige uytwendige oortzaak. 73	

Deel 2 van de PPC

Het tweede deel begint er mee dat er geen vacuüm is. Dan volgen allemaal uiteenzettingen over beweging. Beweging is zowel voor Descartes als Spinoza het uitgangspunt om de natuur te begrijpen.

Deel 3 van de PPC

Het laatste deel (deel 3) gaat over hypothesen, de gronden die je moet aannemen om dingen te begrijpen. Spinoza schrijft hier niet veel over. Dat komt omdat het Spinoza uiteindelijk gaat om hoe wij mensen handelen. En het voorafgaande, de natuurkunde en God is daar instrumenteel aan. Dat zou je hier uit kunnen afleiden.

Deel 4 van de *Principia* behandelt Spinoza in het geheel niet.

We lezen delen uit de tekst:

Inleiding van Lodewijk Meyer

De bladzijde nummers hebben betrekking op de uitgave *Spinoza – Korte Geschriften* van de Wereldbibliotheek, vertaling Akkerman en Hubbeling, 1982.

Blz. 23. De inleiding van *PPC* begint met de voorrede van Lodewijk Meyer. 'Een hartelijke groet aan de oprechte lezer van Lodewijk Meyer'.

“Allen die naar meer inzicht streven dan het gewone volk”. Hier stelt de filosoof zich op tegenover het gewone volk. Via de wiskunde, de beste en veiligste weg om de waarheid te onderzoeken.

Descartes zegt dat kennis alleen gebaseerd kan worden op een bestaand fundament. Een beeld uit de bijbel (Mat 7:24-27): ongefundeerde kennis kan vergeleken worden met een huis dat op zand gebouwd is.

Blz. 24

De wiskundige methode wordt in andere wetenschappen niet gebruikt. Hier doelde hij op

Aristoteles en de scholastiek. Waarom? Zij dachten namelijk dat in andere wetenschappen alleen maar sprake kon zijn van waarschijnlijkheden. B.v.: de mens is een redelijk wezen. Wat doe je dan met een mens die niet redelijk is? In dat geval is er dus alleen maar sprake van een waarschijnlijkheid.

Op die wijze dringen ze de wereld stapels dikke boeken op, waarin geen vastheid en zekerheid te vinden is.

Toch zijn er enkele geweest die de steile weg zijn ingeslagen om zich op wiskunde en zekerheden te baseren. Lodewijk Meyer noemt dan Descartes.

Blz. 25

Descartes en Spinoza worden hier door Lodewijk Meyer niet tegen elkaar gezet maar hij ziet hen beide als werkers aan hetzelfde project.

In het werk van Descartes vindt men geen meetkundige methode. Op een kleine uitzondering na. Hij geeft ergens een klein bewijs over het bestaan van God waarbij hij gebruik maakt van de meetkundige methode. Spinoza verwijst daar in zijn commentaar ook naar. Zie blz. 49: Axioma's aan Descartes ontleend.

Toch wordt Descartes geïntroduceerd als iemand die de meetkundige methode in de filosofie heeft beschreven. Dat komt omdat hij (blz. 25) onderscheid maakt tussen twee methoden om iets te bewijzen: synthetisch (definities, axioma's etc., dat wil zeggen uitgaan van de oorzaken) en analytisch (uitgaande van het resultaat, dat wil zeggen de gevolgen die wij waarnemen). Blz. 26: Voor velen die niet getraind zijn in de wiskunde is de synthetische methode vaak lastig. Gevolg is dat er twisten ontstaan zoals in de scholastiek en in de peripatetische filosofie. Peripatetische filosofie is een synoniem voor Aristotelische filosofie (Aristoteles gaf wandelend les).

Blz. 26: Spinoza wil wat Descartes op de analytische manier heeft beschreven, nu beschrijven op de synthetische manier.

Blz. 29. Spinoza geeft in dit werk geen ander meningen dan de redeneringen van Descartes. Want hij heeft zijn leerling, voor wie hij deze systematische samenvatting van Descartes' *Principia* schreef, nu eenmaal beloofd om Descartes te onderwijzen.

Maar dat wil niet zeggen dat hij alles goedkeurt wat Descartes vindt. Spinoza heeft over een aantal zaken een andere mening. Met name v.w.b. de vrije wil en het punt dat Spinoza van mening is dat er maar één substantie is.

Spinoza was het dus niet eens met Descartes, maar pas in de *Ethica* heeft hij daar de filosofische onderbouwing van gegeven (pas als het past in een bredere filosofische redenering kan een mening onderdeel van een filosofie worden).

Deel 1 van de *PPC*

Dit deel wordt voorafgegaan door een gedichtje van Johannes Bouwmeester, een vriend van Spinoza.

Blz. 33:

Wat moet je doen ter voorbereiding van het beoefenen van wetenschap? Zoeken naar fundamenteën. Zoals hierboven ook beschreven: het afleggen van vooroordelen, de fundamenteën vinden van de wetenschappen, de oorzaak van de dwaling vinden, helder en onderscheiden kennis krijgen tot begrip van alles.

Wat is dat, helder en onderscheiden kennis? Dat wordt niet uitgebreid beschreven door Descartes en

Spinoza. Helderheid wordt ergens nog met de metafoor van licht beschreven maar onderscheidend is belangrijk. Het betekent dat je de grond van een begrip kan laten zien en dat je ook kan begrijpen wat uit het begrip verder voortvloeit. Bijvoorbeeld bij een driehoek weet ik hoe ik hem kan construeren en ik weet welke eigenschappen al die driehoeken hebben.

Blz. 34 Wat moet je doen om helder en onderscheiden kennis te verkrijgen? Om zaken te begrijpen moet je eerst enkelvoudige voorstellingen begrijpen om vervolgens de ingewikkelder samengestelde voorstellingen te begrijpen. Zo kwam hij tot zijn twijfel experiment.

Twijfelreflectie: onbetrouwbaarheid van de zintuiglijke waarneming. Universele begrippen en begrippen die alleen door het verstand kunnen worden opgevat. Ik twijfel, dus ik denk, dus ik ben. Enkelvoudige premisse (blz. 36). Wij hebben een geest die weet dat we denken, zelfbewustzijn (con-scientia letterlijk mee-weten, ofwel weten dat je weet). Bevrijding van de twijfel door middel van volmaakt leven.

Blz. 35

Je ziet de twijfelreflectie eerst t.a.v. de zintuiglijke dingen en dingen die door het verstand worden opgevat. En via dromen en fantoempijnen (een beetje buitenissig argument).

Blz. 36

Uiteindelijk volgt de conclusie *ik twijfel, ik denk, ik besta*.

Nadat hij deze waarheid had ontdekt vond hij tevens het fundament van alle andere waarheden: *al wat even helder en onderscheidend wordt begrepen als die uitspraak [d.w.z. cogito ergo sum] is waar*. Deze uitspraak van Descartes is geen syllogisme met de verzwegen majorpremissie: Alle dingen die denken bestaan. Ik denk dus ik besta. Dus *ik twijfel, ik denk, ik besta* is een enkelvoudige premisse.

Blz. 37

Is dat denkend wezen dat ik ben iets met een lichaam? Nee want je wordt primair geconfronteerd met je eigen nadenken en je eigen ervaring en minder met je lichaam.

Verder definieert hij denken als een diversiteit aan geestelijke activiteiten: twijfelen, begrijpen, bevestigen, ontkennen, willen, niet-willen, zich verbeelden en waarnemen.

Descartes is daarmee eigenlijk de uitvinder van het zelfbewustzijn. Hij gebruikt daarvoor het woord conscientia, tot Descartes betekende het Latijnse woord uitsluitend geweten. Maar hij vat het ruimer op. We hebben niet alleen kennis maar ook kennis van die kennis. Wij weten dat we denken. Dat geldt voor Descartes maar ook voor Spinoza.

Blz. 38

Bevrijding van alle twijfel ziet Descartes door het bewijs van een *allervolmaakst wezen*. Een "zijnde" door wiens kracht alles wordt voortgebracht en in stand gehouden. Als dat bestond zou alle twijfel zijn opgelost.

Blz. 42

Wij kunnen van geen ding zeker zijn zolang we het bestaan van God niet kennen. Maar we kunnen wel dingen weten. We hebben immers een heldere en wel onderscheiden voorstelling van de driehoek, ook al kennen we God niet. Wij hoeven dus niet aan het bestaan van God noch aan enige wiskundige waarheid te twijfelen. Als wij God zo kennen, weten we dat hij ons niet bedriegt en dat onze kennis van de wereld betrouwbaar is.

Blz. 78

Deel 2 begint met postulaat dat eigenlijk een soort advies is.

Dan volgen definities van uitgebreidheid, substantie, ruimte (dat onderscheiden we alleen door de rede van uitgebreidheid maar inhoudelijk is ruimte en uitgebreidheid hetzelfde).

Blz. 79

Rust en beweging: de kracht nodig om een schip in beweging te brengen is hetzelfde als de kracht die nodig is om een schip met dezelfde beweging te stoppen. En ook hiervoor is God nodig dus in die zin zie je dat ook Descartes al de gedachte voorbereidt dat er maar één substantie is: God. Alle dingen zijn schijnbaar zelfstandig maar in feite zijn ze afhankelijk van God.

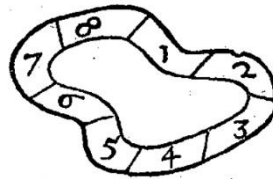
Axioma's over het wezen van dingen, zaken, materie, uitgebreidheid.

Opvallend is dat Descartes de substantie definieert als “onder substantie verstaan we dat wat om te bestaan alleen Gods medewerking nodig heeft”.

Maar, merkt Henri op, alle dingen hebben voor hun bestaan Gods medewerking nodig dus is eigenlijk God ook hier al de enige substantie. Descartes benoemt het alleen niet zo.

Blz. 81

Beweging is verplaatsing en voortbeweging door andere lichamen. Descartes laat dat plastisch zien in een tekeningetje.

Met uitleg in paragraaf 9:

Onder de kring van bewogen lichamen verstaan we alleen de figuur die zich voordoet wanneer het laatste lichaam dat door de stoot van een ander bewogen wordt, het eerste van de bewogen lichamen raakt. Overigens is de lijn die door alle lichamen tezamen door de stoot van één beweging beschreven wordt, zeer kronkelig.

Dan volgt in axioma 2 een definitie van *wezen*. Het *wezen* is iets dat empirisch wordt geconstateerd. *Als een zaak door iets teniet gedaan wordt zo dat de zaak daarbij onaangetast blijft maakt het *wezen* daarvan niet uit.*

Dus b.v. als je een andere haarkleur neemt dan wordt je *wezen* niet aangetast. Want je blijft als persoon gewoon bestaan.

Beweging kan niet gedacht worden zonder uitgebreidheid.

En die uitgebreidheid kan gedeeld worden. Dat is de reden dat er geen atomen zijn (stelling 5 blz. 88).

Axioma's 15 en 17 (blz. 83) zijn axioma's van Euclides. De stap tussen wiskunde en fysica is dus heel klein bij Descartes.

Dit deel bevat regels voor het opstellen van hypothesen: we kunnen niet alles wat uit de beginselen volgt, bevatten, omdat dat oneindig is; we maken daarom hypothesen.

4 definities: over 'ecliptica', 'polen', 'beweging' en een 'hoek'.

Vervolgens 4 axioma's en 2 stellingen: (st 1) de materie bestond aanvankelijk niet uit ronde maar uit hoekige delen, en (st 2) de beweging drukt de deeltjes krachtig op elkaar zodat de hoeken van deeltjes tegen elkaar worden afgesleten.

Op blz. 130 vinden we een overzicht van de voornaamste verschijnselen: hypothesen over afstand tussen planeten en tussen planeten en de zon. Er is de vaststelling dat de planeten zelf geen licht geven maar het zonlicht reflecteren.

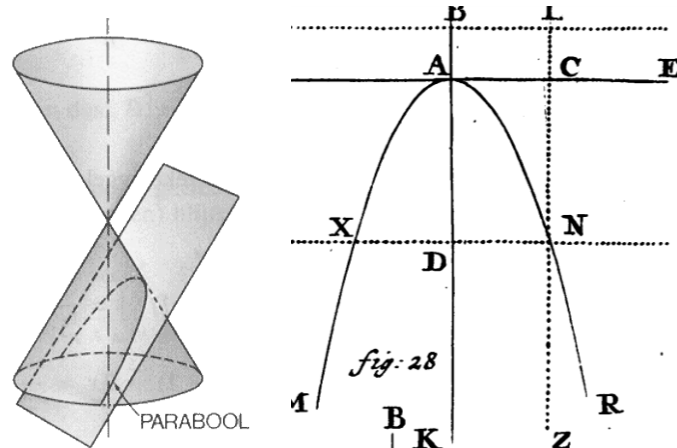
Op blz. 131 staan de voorwaarden voor het opstellen van de hypothesen. Het gaat erom dat hypothesen eenvoudig geformuleerd zijn. Dat maakt het ook gemakkelijker om het aan iedereen uit te leggen.

- Zij mag (alleen in zichzelf beschouwd) geen tegenspraak inhouden
- Zij moet de eenvoudigste zijn die er kan bestaan
- Zin moet (dit volgt uit punt 2) zeer gemakkelijk zijn om te leren kennen
- Alles wat in de gehele natuur waargenomen wordt, moet uit haar afgeleid kunnen worden

Wetenschap moet door gewone mensen begrepen worden (sociaal aspect van de wetenschap), vertalingen zijn daarom van groot belang. Descartes is heel snel vertaald, Spinoza deels.

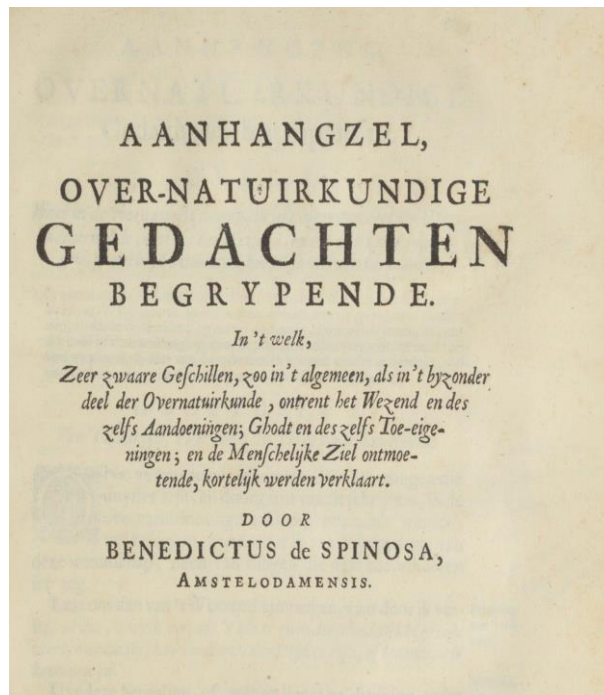
Onderaan blz. 131 staan de constructiewijzen van een parabool: verkregen door de kegelsnede evenwijdig aan de kegelmantel. Maar ook de definitie in het platte vlak.

Er zijn dus twee uitgangshypothesen (niet met elkaar in tegenspraak) mogelijk die tot hetzelfde resultaat leiden.

5. De Cogitata Metaphysica

Henri Krop gebruikt de titelpagina van de *Cogitata Metaphysica*, de over-natuurkundige gedachten, (in dit geval een tussenpagina) om Spinoza's overwegingen bij de metafysica (de "over-natuurkunde") te beschrijven. Het woord 'aanhangzel' duidt er al op dat Spinoza hier minder waarde aan hecht.

Tussenpagina: "Aanhangzel over natuurkundige gedachten begrypende."

Spinoza denkt in de *CM* de problemen en geschillen die in de metafysica zijn gerezen, op te lossen (dit is niet terug te vinden in het werk van Descartes, het is een eigen toevoeging van Spinoza), maar sluit wel aan bij Meyers voorrede, die immers de meetkundige methode presenteert als het antwoord op de geschillen der scholastiek.

Deel I van de *CM*, de algemene metafysica gaat over het wezen (het zijnde) en zijn aandoeningen (eigenschappen). Het tweede deel van de *CM* gaat over God en de menselijke ziel. Deze horen niet bij de fysica omdat zij niet kunnen *bewegen* (beide zijn immers onlichamelijk). De metafysica is voor Spinoza niet zo belangrijk omdat alles tot de enige substantie behoort die zowel het attribuut uitgebreidheid als het attribuut denken kent. Spinoza kent eigenlijk alleen de fysica.

Spinoza geeft dan ook geen definitie van metafysica.

De tekst van de *Cogitata Metaphysica* was indirect belangrijk voor Spinoza's project. Hij rekent namelijk af met de traditie en maakt zo schoon schip.

6. Intermezzo: Metafysica, een korte geschiedenis

Henri behandelt achtereenvolgens de ideeën over metafysica bij Aristoteles, Duns Scotus en Descartes en geeft vervolgens de opvattingen van Spinoza.

Bij **Aristoteles** was er geen sprake van een metafysica. Weliswaar komt het woord voor in de titel van een van zijn geschriften (collegedictaten die door zijn studenten gemaakt werden) maar daar heeft het betrekking op "na de fysica", voor wat betreft de volgorde van behandeling van de boeken.

De onderlinge posities van de drie theoretische wetenschappen: fysica, wiskunde en eerste filosofie of theologie.

Aristoteles gaat in zijn fysica uit van de substantie. Hij verstond onder substantie op zichzelf bestaande dingen, "werkelijk zijnden". Kleur, grootte, kwaliteiten e.d. kunnen niet zelfstandig bestaan. Hij noemt dat categorieën van eigenschappen van substanties.

De wiskunde bestudeert de kwantiteiten en heeft als object deze eigenschappen van de substanties.

De theologie is een aparte wetenschap. Niet omdat ze boven de werkelijkheid van die substanties bestaat maar omdat zij de primaire substanties bestudeert, zoals de hemelsferen of de onbewogen bewegers, die niet-stoffelijk zijn. De hemellichamen, de primaire substanties, worden voortbewogen door zo'n onbewogen beweger. Er zijn dus evenveel onbewogen bewegers als hemelbewegingen. Hij onderscheidde er 64. Omdat de onbewogen bewegers eeuwig zijn, zijn het goden en daarom heet de wetenschap erover theologie. Omdat de onbewogen bewegers niet boven de werkelijkheid staan is er geen sprake van een metafysica bij Aristoteles.

Het begrip "zijnde" ("bestaan") duidt volgens Aristoteles veel dingen aan. Spinoza onderscheidt, in hoofdstuk 1 van deel 1 van de *CM*, fysieke zijnden, fictieve zijnden, reële zijnden, chimaeras, logische zijnden. Er zijn ook zijnden van de rede: als we iets kunnen bedenken dan bestaat het ook. Ze behoren tot de realiteit maar ze zijn er op een andere manier dan de primaire substanties.

Bij **Duns Scotus** ligt dat anders.

Johannes Duns Scotus (1266-1308)

Bij Duns Scotus is er een afstand tussen de dingen die God denkt en de wereld die bestaat. Er zijn veel mogelijke werelden waarvan de echte wereld er één is. De echte wereld is dus toevallig (of: een keus van God om deze wereld te scheppen).

De metafysica is de wetenschap van alle mogelijke werelden. *Scientia Transcendens*: de wetenschap van wat deze werkelijkheid te boven gaat. Spinoza verwerpt dat. Deze wereld komt uit God voort, God heeft geen wil en kan dus ook niet kiezen dus er kan er maar één wereld zijn.

Descartes gaat weer een andere kant op. De metafysica gaat vooraf aan en beschouwt de grondslagen van ons kennen.

Descartes heeft wel een metafysica. Het uitgangspunt van Descartes is een dubbele gedachte: Aan de ene kant: de metafysica is de wetenschap die voorafgaat aan de wetenschap. Het beschouwt de grondslagen van ons kennen: het cogito, het waarheids criterium en tegelijkertijd het bestaan van een God die de kennis van de werkelijkheid voor ons mogelijk maakt. Maar aan de andere kant ook, in zijn meditatie over de eerste wijsbegeerte, over de werkelijkheid die niet materieel, niet uitgebreid is. Dat is God en de ziel.

Wat doet nu **Spinoza**?

Spinoza is een nominalist¹. We zagen dat nominalisme ook al bij Aristoteles. Alleen de primaire substanties bestaan. En er zijn categorieën van zijnden die niet op zichzelf bestaan, ze zijn alleen

---

¹ Nominalisme betekent dat de termen waarmee de mens de werkelijkheid om zich heen benoemt geen objectief bestaande reële entiteiten aanduiden, maar slechts woorden en namen zijn. Bij Spinoza is de definitie van nominalisme op te vatten als zuinigheidsbeginsel. Het onderscheid tussen woorden gaat terug op een onderscheid dat wij in het denken (door de rede) maken. Een en veelheid: niet iets buiten het intellect. Bijvoorbeeld: dit boek is één of dit boek is veel (denkend aan bladzijden) kan allebei waar zijn afhankelijk hoe je er naar kijkt.

maar een zijnde dankzij de substantie. Spinoza zegt, evenals Ockham (ook een nominalist): we hoeven ons dus geen zorgen te maken of bijvoorbeeld deze kleur rood wel bestaat, het is alleen maar een ding dat we bedenken. Je kan dus zeggen dat alleen de primaire substanties bestaan. Maar wij als mensen hebben toch bepaalde dingen gemeenschappelijk waardoor we over onszelf als mens kunnen spreken? Daarvan zegt Spinoza: inderdaad maar we hoeven daarvoor niet iets aan te duiden dat apart in de werkelijkheid bestaat. Het is alleen maar voor het denken dat wij woorden hebben als “de mens” of “de Nederlander” of de “leden van de Spinozakring Soest”. Het is een hulpmiddel voor de taal maar het is geen werkelijkheid buiten de betrokkenen bij deze Spinozakring of bij de mensen die Nederlands staatsburger zijn. Dus de Nederlander is niet iets apart naast de andere 17 miljoen mensen die in dit land wonen.

Bij Spinoza zijn er geen twee substanties (materiële en denkende) maar één substantie met twee attributen: denken en uitgebreidheid (materie).

Attributen worden alleen door het verstand onderscheiden. Er is maar één werkelijk zijnde, de rest is alleen door onze geest bedacht.

7. *Cogitata Metaphysica*, vervolg

De *CM* bestaat uit 2 delen. Deel 1 gaat over de algemene metafysica en deel 2 over de speciale metafysica.

Algemene metafysica verwijst naar de fundamentele vragen en concepten die betrekking hebben op de werkelijkheid als geheel. Het is een tak van de filosofie die zich bezighoudt met de aard van de werkelijkheid, de fundamentele principes die ten grondslag liggen aan de wereld waarin we leven. Algemene metafysica onderzoekt vragen zoals: Wat is het wezen van de werkelijkheid? Wat is de relatie tussen geest en materie? Wat is tijd? Wat is causaliteit?

In de bijzondere metafysica komen specifieke onderwerpen aan de orde, dat wil zeggen over de niet-materiële werkelijkheid, die dus niet in de natuurkunde aan bod komen, zoals wat is de geest en God.

8. Deel 1 van de *CM*: de algemene metafysica

Hoofdstukindeling van deel 1 van de CM

1. Zijnde: soorten, werkelijke zijnden tegenover zijnden van de verbeelding
2. Wat is wezen en bestaan. Zijn in God en zijn in schepselen
3. Aandoeningen van het zijn: noodzakelijk etc.
4. Tijd, duur, eeuwigheid
5. Relatie tussen zijnden
6. Transcendente termen: één, goed en waar

4, 5, 6 zijn verschijnswijzen van het zijnde, vgl. *Ethica*.

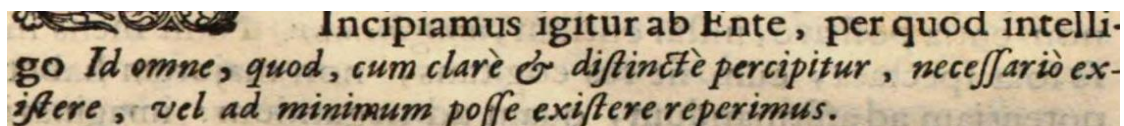
Hoofdstuk 1: Spinoza's rationalisme

Descartes maakte al onderscheid tussen wat je waarneemt en de werkelijkheid. De ware kennis komt tot stand via het denken, de rede. Dat is de kern van het rationalisme.

Spinoza neemt deze definitie van Descartes over.

Alles komt uit God, daardoor kan de mens alles kennen.

Descartes heeft het over alles “helder en onderscheidend waarnemen”. Spinoza neemt dit over.

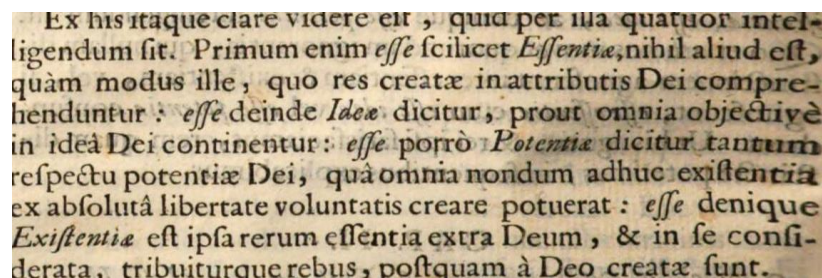
Incipiamus igitur ab Ente, per quod intelligo Id omne, quod, cum clarè & distinctè percipitur, necessariò existere, vel ad minimum posse existere reperimus.

Er zijn drie functies van denkvormen: herinneren, verklaren en verbeelden.

Scholastici zijn spraakkunst-filosofen, die de werkelijkheid beoordelen op grond van woorden. Het verschil met ficties qua oorzaak en natuur. Ficties zijn het product van willekeur

Hoofdstuk 2: de verhouding van God tot de schepping volgens Descartes: vier soorten van zijn

1. God bevat eminent in zich alles wat in de schepping is (hij is namelijk de schepper)
2. God kent zichzelf en bevat alles 'objectief' in zich!
3. God is de oorzaak van alles door vrije wil (maar toch determinisme van de *Ethica*)

Ex his itaque clare videre est, quid per illa quatuor intelligendum sit. Primum enim esse scilicet *Essentia*, nihil aliud est, quam modus ille, quo res creatæ in attributis Dei comprehenduntur: esse deinde *Idea* dicitur, prout omnia objectivè in ideâ Dei continentur: esse porò *Potentia* dicitur tantum respectu potentia Dei, quâ omnia nondum adhuc existentia ex absolutâ libertate voluntatis creare potuerat: esse denique *Existencia* est ipsa rerum essentia extra Deum, & in se considerata. tribuiturque rebus, postquam à Deo creatæ sunt.

In de *CM* beschrijft Spinoza God nog steeds als een persoon, dat wil zeggen een onstoffelijke substantie die naar analogie van de mens verstand en wil kent, waarmee Spinoza teruggrijpt op het klassieke denken (traditie). In de *Ethica* wordt God de Natuur zelf. Spinoza ontworstelt zich geleidelijk aan de traditie.

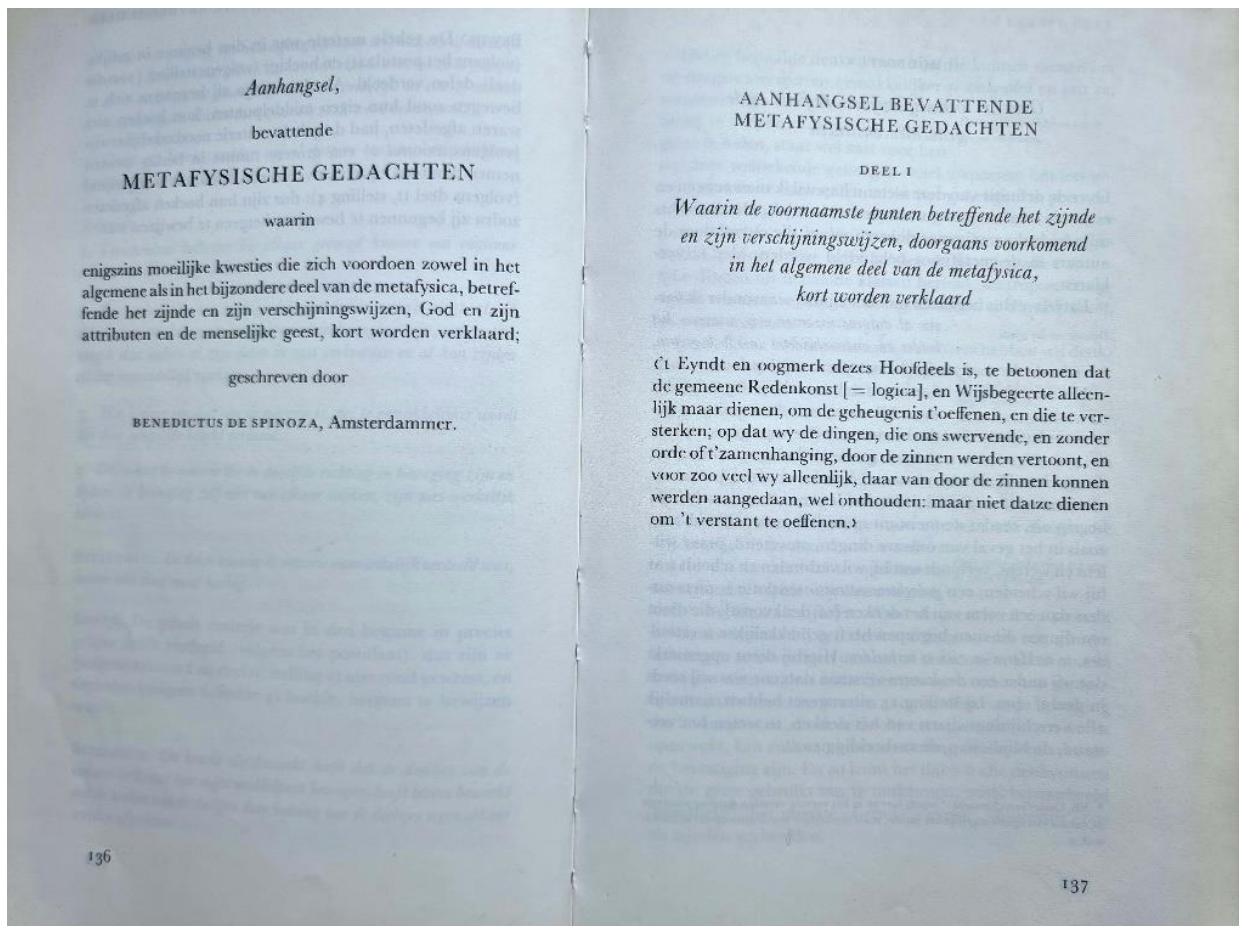
Hoofdstuk 3: de verschijningswijzen van het zijnde

1. Definitie van aandoening/verschijningswijze (p. 147);
2. Noodzakelijk door wezen (*Essentie*: God) of door oorzaak (de dingen). Deze oorzaak is Gods besluit zowel qua bestaan als wezen; (blz 147 onderaan + 148). Dus alle dingen zijn bepaald door Goddelijke besluiten en daarom noodzakelijk.
3. Dus toevallig zijn dingen alleen door gebrek aan kennis;
4. Mogelijk zien we de oorzaak, maar weten niet of deze de dingen 'bepaalt';
5. Vrije wil (p. 152) is er, maar onbegrijpelijk.

Enkele teksten uit deel 1 van de *CM*, nader bezien:

Titelpagina van de CM

Dit principe, het nominalisme dat erg algemeen was onder de 17^e-eeuwse humanisten, vindt je ook terug in de *Ethica*. Dat Het is wel een beetje in tegenstelling tot de tweede kennissoort: de ratio waarin men probeert de werkelijkheid te vatten in heldere termen die gebaseerd zijn op de algemene natuurwetten. Een zekere moeilijkheid dus. We vinden dat terug in de tekst op blz. 136.

“Aanhangsel bevattende metafysische gedachten waarin enigszins moeilijke kwesties die zich voordoen in het algemene en bijzondere deel van de metafysica, betreffende het zijnde en zijn verschijningswijzen, God en zijn attributen en de menselijke geest, kort worden verklaard.”

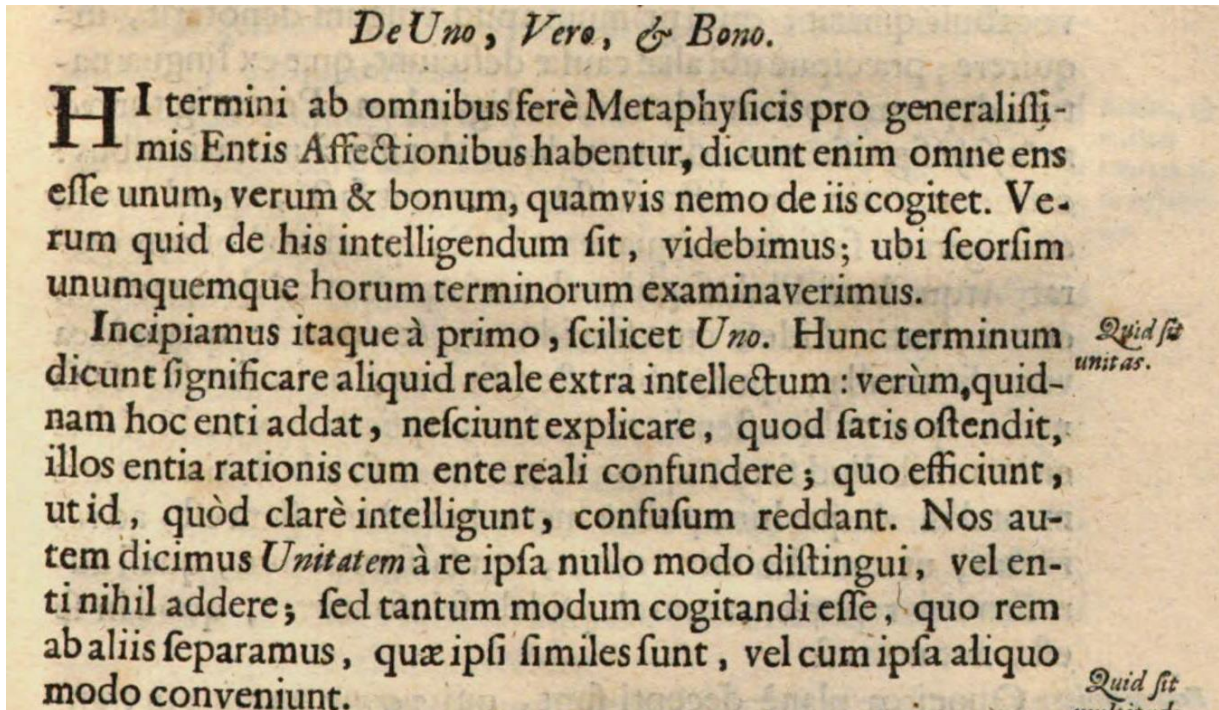
En vervolgens op de titelpagina, blz. 137 (tekst in 17^e -eeuws Nederlands):

“.... te betoonen dat de gemeene Redenkunst (=logica), en Wijsbegeerte alleenlijk maar dienen om de geheugenis t'oefenen, en die te versterken; opdat wij de dingen die ons swervende, en zonder orde of t'zamenhanging door de zinnen werden vertoont ...”

Hier wordt door Spinoza dus al verwezen naar de eerste en tweede kennissoort. Die gedachten waren reeds begin jaren 60 bij hem aanwezig. Je gaat van lagere naar hogere kennis, via de rede. We leren de fysische werkelijkheid dus beter kennen. We leren geen andere werkelijkheid kennen. Het is dus niet zo als bij Plato: het opstijgen naar de wereld van de ideeën. We leren vanuit de vage ideeën van de eerste kennissoort de orde en samenhang van de natuur kennen. De wetenschap is dus bedoeld om deze werkelijkheid beter te leren kennen, niet om een andere werkelijkheid te leren kennen.

Een stukje Latijn:

Henri wijst op een woord in de tweede zin:

Affectionibus. Akkerman vertaalt het als verschijningswijzen. Het gaat meer om de kwaliteiten van de dingen zelf. Aandoeningen. In de *Ethica*: de modi. Dat betekent dat het zijnde op verschillende manieren kan bestaan.

En de zin:

... significare aliquid reale extra intellectum ...

... betekenen iets werkelijk buiten het intellect ...

Dat doet denken aan de definitie van het attribuut.

“Onder een attribuut versta ik datgene, wat het verstand opvat als uitmakende het wezen ener substantie”. Een zaak dus die het verstand kent. Het heeft te maken met de manier waarop we die werkelijkheid kennen.

Hoofdstuk 6, blz. 154.

Hier doet Spinoza iets heel nieuws. Hij probeert te laten zien hoe termen ontstaan.

Als je er vanuit gaat dat ware kennis, via de rede, ontstaat uit vage ervaringskennis dan kan je ook van termen zoals het ene, het ware, het goede, nagaan hoe die termen ontstaan. Welke processen bij de mens doen die termen ontstaan bij de omgang met de wereld om hem heen? Dat is iets dat ook in de *Ethica* terugkomt. B.v. het goede is niet iets dat in de werkelijkheid bestaat maar als iets dat relatief is in onze omgang met de werkelijkheid.

De tekst in dit hoofdstuk is tamelijk systematisch opgebouwd. Eerst heeft Spinoza het over het ene (de eenheid) en de veelheid, dan over het ware en de onwaarheid (blz. 155) en over het goede (blz. 157).

Over het ene (blz. 154) is Spinoza kort. Buiten het menselijke begrip bestaat er geen eenheid.

Alleen maar die van de primaire substanties. Hij heeft het hier over een gedachteconstructie. Het zijnde van de rede. Een zijnde dat alleen maar in ons denken bestaat.

Als we het over de werkelijkheid hebben dan kunnen we de eenheid niet onderscheiden van het ding zelf. We moeten een eenheid construeren, bijv. uit ons lichaam dat uit heel veel deeltjes

bestaat. Vergelijk ook de Nederlandse politiek. Al die verschillende partijen moeten toch een eenheid gaan vormen om tot beleid te komen. Het vinden van eenheid is een belangrijk onderdeel van Spinoza's politieke filosofie. Het is belangrijk om het "ene" met een term aan te kunnen duiden zonder dat het ook daadwerkelijk in de werkelijkheid voorhanden is.

Het ware (blz. 155). Waarheid en onwaarheid vinden hun oorsprong in de dagelijkse taal van gewone mensen. Als de gebeurtenis echt gebeurd is en het verhaal erover geeft dat overeenkomstig het gebeurde weer, dan is verhaal is waar. Dat is de grondbetekenis.

De overeenkomst tussen voorstelling en werkelijkheid bepaalt of iets waar of onwaar genoemd wordt.

Hoe kunnen we dan in de filosofie over waar en onwaar spreken (blz. 156)?

De eigenschappen van de waarheid of een ware voorstelling:

- Dat zij helder en welonderscheiden is
- Dat zij iedere twijfel wegneemt of in één woord: dat zij zeker is.

Later in de *Ethica* verschijnt daarvoor de term adequaat.

Het begrip "goed" (blz. 157) vinden we hier niet zo uitgewerkt als later in de *Ethica* waar gesteld wordt dat goed iets is dat tot blijdschap leidt en de conatus bevordert maar we vinden wel de grondgedachte dat het jou voordeel geeft bij datgene dat je liefhebt. Dus het staat er wel al in termen van de passies en hartstochten. En tegelijkertijd wordt ook al aangegeven dat goed een relatief begrip is. Iets dat Spinoza ook uitwerkt in het voorwoord van deel 4 van de *Ethica*.

Zo is het heil goed voor mensen maar voor dieren of levenloze dingen doet dat er niet toe.

Goed en kwaad is een onderscheid van de rede. B.v. regen kan goed of kwaad zijn al naar gelang je het bekijkt vanuit planten die vocht nodig hebben of vanuit de gebeurtenis van een overstroming waar je last van hebt. Het is geen vaststaande eigenschap van het ding in de werkelijkheid.

Bij Aristoteles was de gedachte: de mens is van nature goed en als de mens zich volgens zijn natuur gedraagt dan is het dus goed. Dat is een absoluut begrip van "goed".

De mens heeft volgens Aristoteles een specifiek wezen. Dat specifieke menselijke wezen bepaalt zijn handelen. Van nature, d.w.z. dat onredelijk gedrag voor de mens onnatuurlijk is. Strijdig met zijn natuur. In de werkelijkheid zelf ligt dan al een norm.

Descartes heeft dat idee van dat wezen opgegeven en gezegd: nee er bestaat alleen maar die uitgebreide wereld. De moraal wordt losgekoppeld van de natuur. Daar zien we hier de consequentie van.

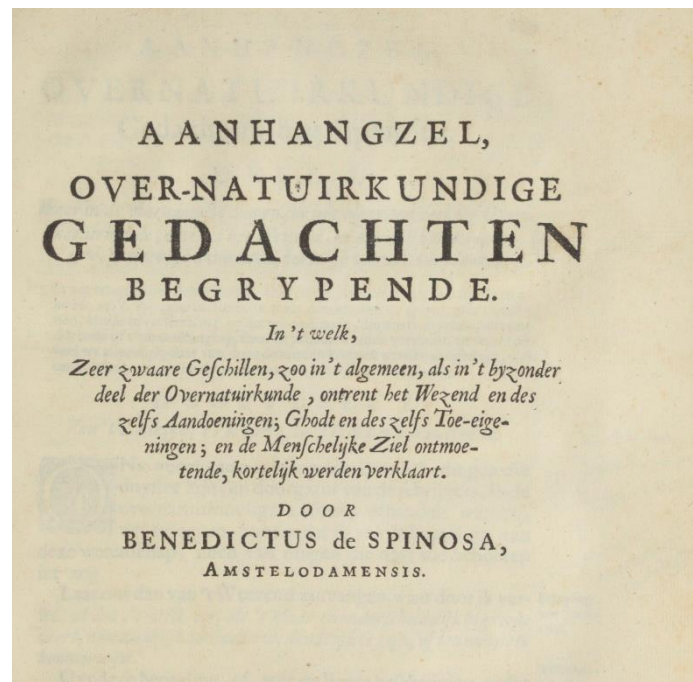
Niet alleen maar tot ons voordeel want als moraal subjectief is dan is het ook een terrein van macht: "wat waar is bepaal ik" zei Goebbels eens.

Spinoza lijkt zich dit te realiseren. Want enerzijds vindt hij geen gemeenschappelijkheid in de natuur maar hij vindt toch, in de leer van de hartstochten, een zekere mate van gemeenschappelijkheid.

9. *Metafysische gedachten*, deel 2: De bijzondere metafysica

In het volgende komt de bijzondere metafysica aan de orde: *God en deszelfs toe-eigeningen; en de menselijke ziel ontmoetende, kortelijk werden verklaard.*

Spinoza wil een einde maken aan de geschillen die de metafysica tot zijn tijd hebben veroorzaakt.

In het eerste deel van de *CM* behandelde Spinoza de algemene metafysica. In het tweede deel de bijzondere metafysica. Zoals in het voorgaande reeds vermeld komen in de bijzondere metafysica specifieke onderwerpen aan de orde zoals wat is de geest en wat is God, die niet in de fysica behandeld kunnen worden.

Hoofdstukindeling van deel 2 van de CM:

- 1-9: God en zijn eigenschappen
- 10-11: God en de schepping
- 12: de menselijke ziel

Spinoza begint deel 2 met de eeuwigheid van God (blz. 161).

De eeuwigheid van God is het voornaamste attribuut, onderscheidend van al het andere. De eeuwigheid is het belangrijkste attribuut omdat het bestaan van God uit het wezen voortvloeit (God is de oorzaak van zichzelf, zie *Ethica*). Hieruit volgen de eenheid, onmetelijkheid, onveranderlijkheid, enkelvoudigheid van God. Alleen God bezit de eeuwigheid.

Stelling 4, *Ethica* 1: in de natuur is niets anders dan substantie en modi. Alle andere ontstaan door denken.

Deel 1 van de *CM*, hoofdstuk 4: tijd is iets dat bestaat door het denken. Eeuwigheid kent geen tijd. Alleen God bezit de eeuwigheid. De menselijke ziel is volgens Spinoza daarom ook niet onsterfelijk.

A priori en a posteriori bewijs van God (blz. 161). Bij a posteriori ga je uit van het gevolg en redeneert terug naar de oorzaak (God zelf). Bij a priori ga je uit van de werkelijkheid. Descartes is hierbij analytisch (terug redenerend) en Spinoza meer synthetisch (voorwaarts redenerend).

Spinoza bestrijdt voorstellingen van schrijvers die uitgaan van een verkeerd begrip van eeuwigheid (blz. 162). Bij God is essentie en existentie (bestaan) hetzelfde en eeuwig. Voor de mens is er onderscheid tussen essentie en existentie. De essentie is eeuwig en existentie tijdelijk.

Eenheid Gods (blz. 164): de attributen (eigenschappen) van God (beschreven in *Ethica* 1, aanhangsel) worden ook de hoogste intelligentie genoemd. Omdat God alles gemaakt heeft moet hij

alles kunnen kennen. Als er meer goden zouden zijn zou God afhankelijk zijn van anderen en daarom niet uniek zijn. Dus is er maar één God. Het bewijs van de eenheid Gods heeft Spinoza zelfstandig bedacht en komt niet in de *Ethica* terug. Bij Descartes, die ondeelbare substantie (denken) en deelbare substantie (materie) kent, kunnen deze twee niet op elkaar inwerken. Zij bestaan onafhankelijk van elkaar. Bij Spinoza is alles al in God.

Hoofdstuk 3: onmetelijkheid Gods. God is volmaakt en daarom niet begrensd. Alle dingen zijn in God en daarom is God de oorzaak van alle dingen (immanente God). God is in alles (blz. 167 en ook *Ethica* 1, stelling 15). Zonder God zou alles ondenkbaar zijn. Dit is een kernpunt van Spinoza's gedachten.

Hoofdstuk 4: de onveranderlijkheid van God. Verandering binnen het subject en verandering van buiten. Uitwendige oorzaak: bijv. warm worden door een warme drank te drinken. Er kan verandering zijn door inwendige oorzaken. Bijv. door bederf. God is onveranderlijk omdat iedere verandering leidt tot een verbetering (of verslechtering). Maar God is volmaakt dus verandering is niet mogelijk.

Hoofdstuk 6: over het leven Gods. Leven heeft te maken met de ziel. Dus leven is materieel, de werking van het verstand. Maar je kunt ook van leven spreken bij niet-materiële dingen. Daarom verstaat Spinoza onder leven de kracht waardoor dingen in hun zijn volharden. => Conatus (kern van *Ethica* deel 3). Spinoza gaat hier heel vrij met de traditie om. Spinoza koppelt leven niet aan de ziel maar aan alles wat materieel en immaterieel is, aan alle dingen die bestaanskracht hebben.

Hoofdstuk 8: over de wil Gods. Essentie, verstand en wil horen bij de onopgeloste problemen. Wil en kracht zijn niet te onderscheiden van Gods verstand (eenheid van God). De waarheid moet ook door de heilige geest geleerd worden.

Spinoza ontkent dat de schepping vanuit het niets mogelijk moet zijn (blz. 193). Onsterfelijkheid van de menselijke ziel is niet bewezen, maar de menselijke ziel is niet eeuwig zoals God zelf. De menselijke natuur kan bevestigen en ontkennen (d.i. willen). Dit kan door uitwendige oorzaken en inwendige oorzaken (de geest alleen, blz. 196). In dat laatste geval is er sprake van willen.

Hoofdstuk 12: over de menselijke geest

De menselijke geest is een van de geschapen dingen, een van de modi. Vallend onder de denkende substantie (blz. 193 onderaan). Op blz. 194 gaat hij in op de onsterfelijkheid van de geest. Omdat het een geschapen ding is, is het afhankelijk van Gods scheppen en vernietigen. Maar omdat we niets weten over de vernietiging laat Spinoza het in het midden of de geest onsterfelijk is of niet. Op blz. 196 gaat hij nog in op de wil. De menselijke geest is een denkend ding. Hij kan dus iets doen, namelijk denken d.w.z. bevestigen en ontkennen. Dit is ook Spinoza's definitie van de wil zoals die terugkomt in *Ethica* 2, stelling 48.

10. Conclusies

1. Spinoza's eersteling is een echt werk van Spinoza.
2. Meer dan presentatie ideeën van Descartes.
3. Centrale thema's zijn al aanwezig:
  - relativiteit goed / conatus
  - determinisme door afhankelijkheid van alles van God